

Parlagfű

A parlagfű elterjedése, kártétele

A parlagfű, helyesebben ürömlevelű parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia* L.) Észak-Amerikából került Európába különböző terményszállítmányokkal. Magyarországon már 1888-ban megjelent, de igazán csak az 1920-as években kezdett a Dunántúlon elszaporodni. Elterjedésének üteméről Priszter Szaniszló, majd Béres Imre professzorok közölnek részletes adatokat. Rohamos invázióját a második világháború utáni időszakokból írják le, amikor a mezőgazdasági termékek szállításának útvonalai (útszélek, vasúti töltések) mentén terjedt el. Ma már hazánk valamennyi fontosabb termesztett kultúrájában előfordul, de a legtöbb gondot a kapáskultúrákban (napraforgó, kukorica, burgonya, cukorrépa, borsó) okozza. A szántókon kívül megtalálható településeink (még Budapest közepén is) parkjaiban, a pesti sétányokon, az utcai virágládákban, az aszfalt repedéseiben, a járdaszélek kövei között, a strandok gyepében. Csak a magasabban fekvő, hűvösebb klímájú hegyvidékeinken hiányzik. (A 2003-as adatok alapján csak négy megyénk gyengén fertőzött: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád és Zala).

Gyors terjedésére jellemző, hogy országos átlagborításával 1950-ben még csak a 21. helyen állt (0,39%), 1970-ben a 8. volt 0,79%-os átlagborításával, 1988-ban a negyedik (2,57%), 1997-re pedig már az ország első helyére került (4,70%).

Kártétele szántóföldeken általában megegyezik területfoglalásának (borításának) mértékével. Ennél is nagyobb gondot okoz viszont az óriási pollentermelése okozta allergiás megbetegedések száma, súlyossága. Ez okozza a leghosszabb ideig tartó és legmakacsabb pollenallergiát. (Erről bővebben tájékozódhatnak olvasóink Járainé Komlódi Magda botanikus professzornő és Mezei Györgyi allergológus professzornő írásaiból.)

A parlagfű gyors terjedésének oka

Az ürömlevelű parlagfű számára a hazai klimatikus tényezők (csapadék, hőmérséklet, napfényes órák száma) és a talajadottságok kedvezőek. A faj biológiai igényei, tulajdonságai így kiteljesedhetnek. Ezek a következők: nagy reprodukciós képesség, magvainak nyugalmi állapota, herbicid-ellenállóság, versenyképesség, a vetőmagtisztítás lehetősége.

Reprodukciós képességére nagy mag(termés) hozama a jellemző. (A parlagfűnek egyvirágú termős fészekvirágzatában 1-1 kaszattermés fejlődik.) A közepesen fejlett

egyedek terméshozama 3–4 ezer. A kisebb növények mag, ill. termésprodukcója is néhány száz, de egyes generatívva vált példányok magprodukcója elérheti a 60 000 db-ot is (Béres, 1998). Ez a nagy magszám egymagában is biztosítéka a gyors szaporodásnak, de ez csak akkor tud igazán realizálódni, ha ezek a termések a talajra, illetve talajba jutva nem csíráznak ki mind egyszerre, hanem csírázásuk időben, akár több évre is elhúzódik. Így mindig lesznek nagyobb számban is olyanok, amelyek kicsírázva, további fejlődésükhöz kedvező körülmények közé kerülnek és újból termést érlelhetnek. Az időben elhúzódó csírázást nyugvó magvaik (valódi és kényszernyugalmi állapotuk) biztosítják. A talajban sokáig életképesek maradnak. Egyes kísérletek szerint a talajok mélyebb rétegeibe kerültek (kényszernyugalmi állapot) akár 30–40 év után is kicsíráznak, ha a szántással a felsőbb talajrétegbe kerülnek. A talajfelszínre kerülők egy része is csak 4–5 év után veszíti el csírázóképeségét. Egyébként minden frissen érett mag 6–12 hétig nyugalmi állapotban marad (primér dormancia). Ennek megszűnte után viszont már az alacsony hőmérséklet (november-március) akadályozza a csírázást. Az első csírázóképes magvakból fejlődött csíranövények március végétől kezdenek megjelenni. Általában ezek a korai csírázású egyedek, ha zavartalanul fejlődhetnek, lesznek a leggazdagabb termésérlelők. Lekaszálva ezek tarlói fejlesztenek újabb virágzó, termést érlelő hajtásokat, amelyek ismételt lekaszálása szükséges a magprodukciónak, ill. a pollenszórás megakadályozása céljából.

A csírázó magvaknak a legnagyobb része április 10. és május 20. között csírázik ki, de a csírázás általában folyamatos az első őszi fagyok beálltáig. A talajban nyugalomban maradt parlagfűmagvak a magtartalékot (magbank) gyarapítják.

A parlagfű a gyomirtó szerekre ugyan érzékeny, de már kisselektálódtak egyes herbicidekre rezisztens biotípusai is. Karbamidszármazék hatóanyagú herbicidekkel szembeni toleranciája elsősorban burgonyában és napraforgóban végzett gyomirtások esetén vált ismertté. Mivel magvainak kelése március végétől folyamatos, a későbbi kelések a herbicidek hatásait kikerülhetik.

A táblaszéleken különösen tömeges

A parlagfű általában nagy versenyképességű faj. Frissen bolygatott területeken, elsőéves parlagokon (innét van „parlag”-fű elnevezése is) hatalmas példányaival nem enged teret más fajok jelenlétének. Azokban a szántóföldi kultúrákban is egyeduralmukodóvá válik, ahol a kultúrnövény későbbi fejlődésű és nem tudja a parlagfüvet visszaszorítani. Kukoricában a herbicidhatások elmúltával kikelt példányai az árnyékolást nem tűrik, visszamaradt, gyenge elágazásúak lesznek. A fényhez jutott táblaszéli példányok viszont (más kultúrákban is) szinte átjárhatatlan állományokat alkotnak, óriási magprodukciónak képezve.

A parlagfű versenyképességét (kompetícióját) erősíti Brückner (2001) szerint allelopátiás képessége is, ami hozzájárulhatott a növény gyors elterjedéséhez.

Terjedését nagymértékben segíti a parlagfűmagvakkal fertőzött vetőmag. A termés (kaszat) alakja, nagysága, tövisben végződő pikkelylevelei mind akadályozó tényezők a tökéletes vetőmagtisztításnak. Az Ambrosiával fertőzött vetőmag nem „piacképes”. Bizonyított terjedése a vetőmag-kereskedelem révén. [A konkoly terjedésének éppen a tökéletes vetőmagtisztítás (triőrözés) volt az egyik leghatásosabb akadályozó tényezője.]

Betakarítógépek, fajismeret, rendeletek

A fertőzött kultúrák gépi betakarítása során maga a betakarítógép (kombájn) terjeszti a gyommagvakat. Ez nemcsak az adott táblán történik, hanem más területekre (táblák, gazdaságok, útszélek) is vele széthurcolódik.

Felismerésével, a fajismerettel is bajok vannak. Mezőgazdasági szakembereinknek nem jelent problémát. A lakosság nagy része azonban nem ismeri a parlagfűvet, illetve összetéveszti más fajokkal. Ezért olyan sok a szántóföldeken kívüli területeken. A laikusoknak a nem színes pártájú növények „mind egyformák”. Neve is fajtévesztésre adhat okot. A parlagfűvet ugyanis „vadkendernek” is hívják, ezért a ruderáliák vadkenderével (*Cannabis sativa* ssp. *spontanea*) is összetévesztik. Az ambróziának a kenderhez semmi köze nincs. Általában az orvosi gyakorlatban használják helytelenül a vadkender nevet. A helyes magyar név, az ürömlevelű parlagfű szintén félreértésre ad okot, mert sokan a fekete ürömré (*Artemisia vulgaris*) gondolnak. A két faj levele valóban hasonló, ezért is kapta a parlagfű az ürömlevelű jelzőt. Az üröm pollenje egyébként szintén okoz súlyos allergiás megbetegedést. Teljes a zavar akkor, amikor e fajok a libatoppal és a lórommal együtt alkotnak állományokat. A parlagfű csíranövénye még a fiatal büdöskével (*Tagetes*) is összetéveszthető. A fajismeret hiányát igazolja az is, hogy a védekezésre felszólító leírások is elsőként a növény felismerésével foglalkoznak.

A parlagfű irtását veszélyességére való tekintettel ma már rendeletek szabályozzák. A parlagfű-nemesítés egyértelműen a tulajdonos feladata, az államnak csak kivételes esetekben, illetve az állami tulajdonú vagy kezelésű területek tisztán tartása végett kell beavatkoznia. Tény ugyanakkor, hogy a jogi úton előírt gyommentesítéssel még sehol sem sikerült radikálisan visszaszorítani a parlagfűvet. Tavaly a legeredményesebb „beavatkozásnak” az uniós jogszabály bizonyult, amely szerint EU-támogatást csak gyommentes mezőgazdasági földre lehet igényelni.

A selyemmályva is behurcolt növény

A selyemmályvát (*Abutilon theophrasti* Medic.) gyomnövényként először Priszter Szaniszló találta meg (1945–1950) Budapesten. Nagyobb mértékű szántóföldi előfordulására a 70-es évektől kezdve figyeltek fel az agrárszakemberek. Ma már szántóföldi megjelenése helyenként tömeges.

A faj őshazája valószínűleg Kína, ahol gyógy- és rostonövényként termesztették, onnan terjedt el a Balkánon át Észak-Afrikába. Innen Anglián keresztül került Észak-Amerikába és Ausztráliába. A köztermesztésből a kender kiszorította. Ma már egész Európában megtalálható.

Kártétele a szántóföldi kultúrákban átlagon felüli. Az azonos gyommag-mennyiséggel elvetett szója- és kukoricavetésben – keszthelyi kísérletek szerint – a selyemmályva 70,8%-kal, illetve 31,6%-kal csökkentette a termést a selyemmályvával nem fertőzött állományokhoz képest. Mosonmagyaróváron az Abutilonnal fertőzött parcellák átlagtermése csak 27%-a volt a gyommentes parcellák átlagtermésének. Ezt négyzetméterenként 0,8 kg selyemmályva száraztömeg okozta. Szójavetésben 42%-os termés kiesést 0,256 kg/m² selyemmályva száraztömeg okozott, cukorrépánál pedig 35%-ot 0,168 kg/m² száraztömeg.

Az Abutilon theophrasti gyors szaporodását a parlagfűhöz hasonló biológiai tulajdonságainak köszönheti. Magvainak száma egy toktermésben átlagosan 30–40 db. Egy növényen 20–100 db toktermés fejlődhet. A selyemmályva magvainak késleltetett csírázását magvainak keményhájúsága okozza.

A gyors terjedésnek legfőbb oka az Abutilon-magvak keményhájúsága. A magvak héja a vizet nem eresztí át, ezért azok hosszú ideig, akár több évig is „elfekszenek” a talajban anélkül, hogy kicsíráznának. Ha viszont a keményhájú magvak héja talajtényező hatására vízáteresztővé válik, már kicsíráznak. Így az időben elhúzódó csírázás biztosítja e faj állandó jelenlétét a fertőzött területen.

A tökéletesen beérett, fekete színű selyemmályvamagvak gyakorlatilag mind keményhájúak. Természetes magszóródás esetén ezek kerülnek a talaj felszínére, illetve talajművelés során a talaj mélyebb rétegeibe. A keményhájúság feloldódása esetén minden egyes csapadék után újabb és újabb magvak képesek kicsírázni, majd kifejlődve gyomosítanak az újabb vetésű kultúrákban.

A selyemmályva kevésbé érett (zöld, sárga, sárgásbarna, barna színű) magvai csak kisebb százalékban keményhájúak. Ezeknél ugyanis a köldök (hilum) és csírapapu (mikropile) sejtjei még nem záródnak teljesen és a víz bejuthat a csírázáshoz.

A selyemmályva magvainak optimális csírázási hőmérséklete 20–25 °C. Csíranövényei szántóföldön május hónapban kezdenek megjelenni. A magvak érése az első fagyok megjelenéséig tart.

A selyemmályva a herbicidekkel szemben érzékeny, de a tartamhatás nélküli készítmények használata után egy-egy csapadékot követően a talajban lévő keményhájú magvaiból folyamatosan újabb része kezd csírázni. Így egy vegetáció alatt másod- és harmadkelésre lehet számítani. A különböző mélységből kicsírázó magvak is segítik időben elhúzódó megjelenését.

A selyemmályva mindazon kultúrnövényeknek jelentős versenytársa, melyek teret engednek kezdeti fejlődésének. Ilyenek általában a kapás kultúrák. Számos kísérlet bizonyította, hogy az Abutilon theophrasti allelopatikus hatással is rendelkező gyomnövény. Terjedését – a parlagfűhöz hasonlóan – segíti a fertőzött vetőmag és a gépi betakarítás.